Dovydas Jovaišas

Basųjų karmelitų vienuolyno kiemas Vilniuje

2022 m. TO atliko žvalgomuosius tyrimus Vilniuje, Aušros Vartų g. 12, Basųjų karmelitų vienuolyno kieme. Prieš vykdant vienuolyno parko tvarkybos darbus, siekiant nustatyti buvusių neišlikusių statinių (gynybinės sienos senosios trasos, galerijos tarp dviejų vienuolyno statinių, rotondos) tikslesnes vietas buvo ištirti 6 šurfai: trys 3x2 m, du 1,5x1,5 m ir vienas 2x1 m dydžio šurfai. Žvalgomųjų tyrimų metu ištirtas 30,6 m^2 plotas.

XVI a. I ket. tiriamojoje vietoje pastatyta Vilniaus miesto gynybinė siena. Pirmame miesto sienos statybos etape buvo pastatyti kitokio pavidalo nei dabar Aušros vartai. Architektūriniais tyrimais nustatytas I etapo sienos santykis su Aušros vartų statiniu – gynybinė siena jungėsi su vartų statiniu pastarojo R sienos vidurinėje dalyje. Basųjų karmelitų vienuolynas gynybine siena aptvertosios Vilniaus miesto dalies PR kampe įsteigtas 1624 m., kai Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus 1624 m. gruodžio 2 d. raštu leista steigti Basųjų karmelitų vienuolyną. 1627 m. aprašant karmelitams suformuotos valdos situaciją nurodoma, kad vienuolyną iš P pusės supo 130 uolekčių (apie 7,6 m) aukščio miesto mūro siena. 1627 m. pastatyta medinė bažnyčia, jos vietoje Stepono Paco lėšomis 1633–1650 m. pastatyta dabartinė mūrinė. 1644 m. lapkričio 15 d. sprendimu magistratas leido vienuolynui užstatyti mūriniais ir kitais pastatais dar neužstatytą sklypą prie miesto gynybinės sienos. Šis sklypas – 12 Krokuvos uolekčių (apie 7 m) pločio ir 78 uolekčių (apie 45,7 m) ilgio – tęsėsi nuo mūro sienos, skiriančios karmelitų ir XV–XVI a. sandūroje įkurtojo moterų stačiatikių (Šv. Dvasios) vienuolynus, iki „kampo link Aušros vartų“. 1645 m. rugpjūčio 28 d. magistrato sprendimą patvirtino valdovas. Atsižvelgdami į jo reikalavimus, karmelitai įsipareigojo neįrengti miesto gynybinėje sienoje nei durų, nei vartų ir patys pažadėjo aptverti savo teritoriją iš priemiesčio pusės siena. Valdovas jiems dar leido statyti mūrinius pastatus, apsitverti mūro siena ir ant jos pasistatyti bokštelį. Ši sienos atkarpa buvo statyta ne vienu metu – darbai tęsti ir po 1648 m., kai buvo nubraižytas Frydricho Getkanto Vilniaus įtvirtinimų planas. Remdamasis tyrimų duomenimis, architektas, Vilniaus miesto gynybinės sienos tyrinėtojas Žybartas Simanavičius spėjo, kad naujoji sienos atkarpa buvo pastatyta 5 sieksniais (apie 12 m) į išorę nuo senosios sienos trasos. Naujoji sienos atkarpa prie M. Daukšos g. pastatyta ant arkinės konstrukcijos pamatų. Pamatų ir pačios sienos iki pat viršaus plotis (storis) yra tik per 2 plytas, t. y. 67–70 cm. 1627–1664 m. susiformavusi vienuolyno valda išliko iki mūsų dienų. Pagrindiniai mūriniai vienuolyno pastatai pastatyti nuo 1650 iki 1655 m. Vienuolynas stipriai nukentėjo 1655–1661 m. Maskvos karo metu, taip pat per 1749 m. gaisrą ir 1794 m. sukilimą. 1812 m. vienuolynas buvo stipriai nuniokotas Napoleono Didžiosios armijos, atstatytas iki 1820 m.

Artimiausioje aplinkoje archeologiniai tyrimai vykdyti 1982–2019 m. 1982 m. V. Ušinskas atliko archeologinius tyrinėjimus Šv. Dvasios vienuolyno teritorijoje. Tyrimų metu tirtose perkasose fiksuoti vietomis suardyti XVII–XX a. kultūriniai sluoksniai (*LIIR*, f. 1, b. 1072). Aušros Vartų g. 12, Basųjų karmelitų vienuolyno R ir P koridoriuose, žvalgymus 150 m^2 plote atliko D. Luchtanienė ir T. Poška. Tyrimų metu aptiktas suardytas kultūrinis sluoksnis su negausiais XVII–XX a. archeologiniais radiniais (*LIIR*,

f. 1, b. 3579). 2001 m. vadovaujant T. Poškai detalieji tyrimai atlikti 145 m^2. Tyrimų vietose fiksuotas iki 2,3 m storio kultūrinis sluoksnis (*ATL 2001 metais*, 2002, p. 206–208). 2003 m. T. Poška atliko detaliuosius tyrimus. Tyrimų metu apatiniai kultūrinio sluoksnio horizontai datuoti XVIII a. (*ATL 2003 metais*, 2005, p. 210). 2008 m. žvalgymus Šv. Dvasios gatvėje 48 m^2 plote atliko R. Žukovskis. Ankstyviausia tirta kultūrinio sluoksnio dalis datuojama XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia (*LIIR*, f. 1, b. 5177). 2018 m. T. Poškos vadovautų detaliųjų tyrimų metu tirtas 2,5x2,5 m (6,25 m^2) plotas. Nustatyta, kad viršutiniai sluoksniai iki 1,2–1,5 m gylio suardyti XX a. Apatinis datuotas XVII a. II puse. Detaliųjų tyrimų metu aptikta XVII a. pabaigos–XVIII a. datuotų archeologinių radinių. 2019 m. tiriamojoje teritorijoje vyko T. Poškos vadovaujami žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai (tirti du 3x2 m ir 2x1 m dydžio šurfai) Švč. Mergelės Marijos Gailestingumo Motinos koplyčios R pusėje, iki 1,2–2,2 m gylio fiksuoti XIX–XX a. suformuoti kultūrinio sluoksnio horizontai, XVI (?), XVIII–XIX a. mūrų fragmentai (*LIIR*, f. 1, b. 9579).

2022 m. vykusių tyrimų metu nustatyta, kad sklypo reljefas daugiausia yra performuotas istoriškai skirtingais vienuolyno gyvavimo etapais XVII–XX a. Dabartinis vienuolyno reljefas suformuotas XIX–XX a. rekonstrukcijos metu, įrengiant parką. 2022 m. vykusių tyrimų metu didžiojoje dalyje tirtų šurfų fiksuoti stori XVI–XX a. datuojami supiltiniai permaišyti tamsaus grunto, žvyro ir griuvenų kultūriniai sluoksniai. Permaišytuose sluoksniuose aptikta nemažai buitinės keramikos ir koklių fragmentų, negausiai metalinių, stiklinių dirbinių ir gyvulių kaulų. **Šurfe 1** fiksuotas supiltas ir permaišytas 3 m storio tamsios žemės, smėlio ar žvyro ir griuvenų sluoksnis. Suardytame sluoksnyje radiniai persimaišę, aptikta XIX a. sagų, vėlyvų buitinės keramikos fragmentų, šautuvo apkaba su šoviniais. Tarp šių radinių rasta ir keletas XVII–XVIII a. datuojamų buitinės keramikos fragmentų. Giliausioje šurfo vietoje, 3,4 m gylyje, pasiektas griuvenų sluoksnis. Nustatyta, kad tirtas gruntas yra XIX–XX a. suformuota duobė. Vadovaujantis bendrais saugumo sumetimais, dėl didelio gylio ir pavojaus įgriūti šurfo sienelėms, įžemis šurfe nebuvo pasiektas. **Šurfe 2** nukasus viršutinį 60 cm storio tamsios žemės ir griuvenų sluoksnį buvo aptiktos buvusios vienuolyno galerijos liekanos. Aptiktos dviejų galerijos sienų liekanos (1 pav.), datuojamos XVII–XVIII pabaiga, kadaise jungusios Aušros vartų koplyčios pastatą su Basųjų karmelitų vienuolyno pastatu. Abi sienos rištos kalkių skiediniu ir 24x13x7 cm, 25x14x7 cm klasicizmo laikotarpio plytomis. Sienų liekanos

1 pav. Šurfe 2 aptiktų galerijos mūrų liekanos. D. Jovaišo nuotr.

Fig. 1. The remains of the gallery's masonry walls in Test Pit 2.

orientuotos į ŠR link karmelitų vienuolyno pastato. Centrinėje šurfo dalyje, ties šurfo V sienele, rastas XVII a. datuojamas menkai išlikęs akmeninio grindinio fragmentas. Šurfo 1,3 m gylyje esančiame 20 cm storio tamsiai pilko grunto sluoksnyje aptikta negausiai buitinės keramikos fragmentų, datuojamų XVII a., tarp jų – XVII a. datuojamas muškietos šovinys. Smėlio įžemis šurfe pasiektas 1,6 m gylyje.

Šurfe 3, nukasus storą 1,6 m paviršinį permaišytą tamsaus žvyro ir griuvenų sluoksnį, atidengtas didelis suplūktas molio pagrindas (2 pav.). Molinė struktūra sietina su XVI a. ankstyvesne Vilniaus miesto gynybinės sienos raida, trasa atkarpoje tarp Medininkų ir Subačiaus vartų. Permaišytuose sluoksniuose aptikti

2 pav. Šurfe 3 aptiktas plūkto molio pagrindas. D. Jovaišo nuotr.

Fig. 2. The hard-packed clay base in Test Pit 3.

3 pav. Šurfe 3 aptikta Žygimanto Augusto dviejų denarų moneta (reversas). D. Jovaišo nuotr.

Fig. 3. A Sigismund II Augustus double denar (reverse) discovered in Test Pit 3.

0 1 cm

radiniai datuojami XVI–XX a. Šurfe aptikta prastai išlikusi XVI a. kaldinta Žygimanto Augusto moneta (dvidenaris) (3 pav.), datuojama 1556–1570 m. Įžemis šurfe fiksuotas 2,5 m gylyje. **Šurfe 4** po 70 cm storio griuvenų sluoksniu aptiktas buvusios galerijos sienos mūras, galerijos sienos kraštas ir sienos užsisukimo kampas. Šurfe fiksuotas netoliese esančios gelžbetoninės tvoros perkasimas, tamsaus grunto, maišyto žvyro ir griuvenų sluoksniai. Įžemis kalamuoju grąžtu pasiektas 2,6 m. Permaišytuose šurfo sluoksniuose rasta negausiai XVIII–XX a. datuojamų buitinės keramikos fragmentų. **Šurfe 5** fiksuoti 2,4 m storio permaišyti tamsios žemės ir griuvenų sluoksniai, kuriuose aptikta XVII a. datuojamų buitinės keramikos ir keletas glazūruotų sieninių koklių fragmentų. Įžemis kalamuoju grąžtu pasiektas 3,2 m gylyje. **Šurfe 6**, esančiame atokiausioje sklypo PR dalyje, atidengtas 54–77 cm storio tamsiai pilko grunto horizontas. Sluoksnyje aptikta nemažai buitinės keramikos ir koklių fragmentų, datuojamų XVII a. pradžia. Fiksuoti sieniniai ir karniziniai kokliai glazūruoti žalia ar geltona glazūra, puošti augaliniais ornamentais. Horizonte aptikta ir nedaug tamsios degto molio masės buitinės keramikos fragmentų, ant rastų dviejų puodo šukių matyti bangelių ornamentai. Rastos dvi XVI–XVII a. datuojamos monetos, sudilęs 1618–1637 m. kaldintas Ferdinando II denaras ir XVII a. datuojamas Aleksandro Jogailaičio pusgrašis. Smėlio įžemis šurfe pasiektas 1,7 m gylyje.

The courtyard of the Discalced Carmelite monastery in Vilnius

The field survey (6 various-sized test pits in a 30.6 m^2 area) yielded numerous sherds of household pottery and stove tiles as well some metal and glass artefacts (Fig. 3) and animal bones. Test Pits 2 and 4 revealed the remains of the walls and masonry of the former Discalced Carmelite monastery gallery (Fig. 1), Test Pit 3 a large base of hard-packed clay (Fig. 2), which should be associated with the earlier development of the Vilnius city defensive wall in the 16th century and a section of the path between the Medininkai and Subačius Gates. Thick, 16th–20th-century layers of mixed, shifted, and fill soil, gravel, and rubble were recorded in the test pits.

Dovydas Jovaišas, Linas Girlevičius

Vilniaus Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo bažnyčios, dominikonų vienuolyno ansamblio ir Šv. Jokūbo ligoninės statinių aplinka

2022 m. kovą–gruodį TO tęsė archeologinius tyrimus Vilniaus Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo bažnyčios, dominikonų vienuolyno ansamblio ir Šv. Jokūbo ligoninės statinių komplekso (UK 1073) teritorijose, sklypuose Vasario 16-osios g. 1, 2. Šiuose sklypuose, suprojektuotų rekonstrukcijos ir naujų statybos darbų vietose, 2017–2018 m. atlikti didelės apimties archeologiniai tyrimai (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 411–414) pratęsti 2021 m. (*ATL 2021 metais*, 2022, p. 428–433). Sklypuose ir jų aplinkoje buvo išlikę dar neištirtų vietų, jose buvo numatyti žemės kasimo darbai ir reikėjo atlikti detaliuosius tyrimus arba žvalgymus, kurie ir buvo atlikti.

Pirmoji medinė Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo bažnyčia pastatyta 1642 m., fundavus Smolensko kaštelionui Jurgiui Liutaurui Chreptavičiui. Per XVII a. II pusės gaisrus mediniai pastatai sunaikinti, todėl 1690 m. pradėta statyti mūrinė bažnyčia. XVIII a. I pusėje pastačius bažnyčią ir vienuolyną, teritorija tapo neatsiejama nauja besiplečiančio miesto dalimi. 1798 m. tuometinei carinei valdžiai komplekso vadybą perdavus Ligoninių komisijai, prie vienuolyno įsteigta viena seniausių ligoninių Vilniuje. 1809 m. ligonė perduota gailestingosioms seserims, ligoninei suteiktas Šv. Jokūbo vardas. 1812 m. karo metu ligoninėje buvo gydomi Prancūzijos ir Rusijos karo metu sužeisti Napoleono armijos kariai. Mirę kariai laidoti kapinėse šalia bažnyčios. XIX–XX a. dėl blogėjančios pastatų būklės ir besikeičiančios komplekso paskirties vykstant miesto plėtrai, šioje teritorijoje vyko daug rekonstrukcijos ir remonto darbų. Po Antrojo pasaulinio karo, 1948 m., bažnyčia uždaryta ir paversta vaisių ir daržovių sandėliu. XX a. 8 dešimtmetyje ligoninė buvo kapitaliai remontuojama, nes 1953–1954 m. ir bažnyčios, ir ligoninės pastatai įvertinti kaip labai blogos būklės. Po remonto bažnyčia atiduota LTSR valstybinio operos ir baleto teatrui, paversta dekoracijų sandėliu. Lietuvai atgavus nepriklausomybę vienuolyno ir ligoninės pastatuose dar kurį laiką veikė ligoninė, kol galiausiai 2004 m. visi tuomet veikę skyriai perkelti į kitas gydymo įstaigas.

Įvairaus pobūdžio archeologiniai tyrimai sklype ir aplink jį vykdyti ne kartą 1971–2021 m. Aktualiausi didžiausio masto tyrimai vienuolyno prieigose ir ligoninės pastatų komplekse vykdyti 2017–2021 m. 2017–2018 m. Vasario 16-osios g. 1 vadovaujant L. Kvizikevičiui (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 411–414) ištirtas 6947,4 m^2